

MANHATTAN – BARÁNSZKYVAL

Veled – miután végigvezetsz a Fricken,
majd sétálgatunk a Madison Avenue-n
– érzekelem először az élvezhető New
Yorkot, a kis idilleket: hozzájuk
lépve már nem csupán elviselhető ez
az egész.

Vezetőként Te kellesz, aki reggelente
felhúzza édesanyja és édesapja órá-
ját, aki körülbástyázza magát a vá-
ros fellelhető örömeivel, aki hét
éve Bellini Szent Ferencéhez zárán-
dokol, s tudja a templom hiányát.

V. S. Naipaul

CHARLESTON: A MÚLT VALLÁSA (I)

Fencsik Flóra fordítása

Az államközi autópálya a Charleston-félszigetbe torkollik: az ember nyomban ott találja magát a történelmi városmagban. Atlanta után mintha Játékvárosba érteztünk volna. A szállodahallban turistaruhás emberek; hangjuk, léptük zaját visszaverte a fal, a márványpadló, s morajuk ott kavargott az előkelő csillár fölött, amelyet időnként megcélzott egy-egy újonnan érkezett vendég fényképezőgépe. Merthogy ez a csillár is hozzátartozott a turisták Charlestonjához, a szállodahall sok-sok boltjával együtt; akárcsak a Slave Mart – vagyis a rabszolga-árverési csarnok – meg a Konföderáció Múzeuma odakinn a tizennyolcadik, tizenkilencedik századi utcákban; meg a fölújított régi piac a sok-sok standjával és boltocskájával; meg a kosarat fonó komor fekete asszonyok a járdán. A turisták Charlestonja nemcsak a rabszolgaság és a polgárháború emlékét őrző tizennyolcadik századi város, de a modern turizmus kellékeit is kínálja, akárcsak a Karibi-szigetek.

A történelmi városmagban ló vontatta hintók hordták-vitték a turistákat; a lovak hasa alatt „pelenka” a potyadéknak. Aki nem kocsikázott, az gyalog sétálgatott és bá-méskodott. Mások – furán rituális testtartásban, kissé hátradőlve – kettesével pedáloztak kis kocsijukon, ahogy az újfajta turistamódi diktálta.

Nem nagy ez a történelmi városmag. Az ember nem is hinné, mennyi minden maradt itt fenn eredeti formájában. Charleston megőrizte mutatós tizennyolcadik szá-

zadi utcáit, templomait és temetőit, s még élnek itt olyanok, akik az utcatáblán szereplő neveket viselik. (– Mit csinálnak most? – kérdezte késő délelőtt egy turista a hintó kocsisát. A kérdés a régi házakban élő régi családokra vonatkozott, abban a naiv hiszemben, hogy még hiánytalanul megvan az a világ, amelyhez a kérdező belépőjegyet váltott. – Hát alszanak még – felelte csodaárusító szerepéhez híven a kocsis. Az egyik ház lakói hallották a párbeszédet; ők mesélték el nekem, annak illusztrálására, hogy feszül azért némi távolság a bémész vendég és bémészködése tárgya közt a charlestoni belvárosban.)

A történelmi Charleston voltaképp az idegenforgalomból él, ez tartja ott a régi családokat; bár az is megeshet a belátható jövőben, hogy a turizmus fölveri az ingatlanárakat, s ezzel elüzi innen néhányukat. Charlestonban az a hír járja, hogy a pénz lassacskán visszaszivárog néhány régi familiához, s állítólag komoly szerepet nyert olyanoknál is, akik azelőtt beérték nevük patinás csengésével. Igen, a nevek: ezeket ünneplik a házfalak emléktáblái. Maguk az események aprócskák, gyarmatiasak, nem sokat mondanak az idelátogatóknak.

Az utas hamarosan szűknek érzi a turista-Charlestont. De a város nagyobb, több ennél. Gazdag elővárosok a félszigeten kívül. A flottabázis Charlestonja. A feketék kerületei. Tágas, takaros polgárnegyed; a „fehér pánik” idején épült, és konszolidálódott. A város központjában, nyilván hajdani régi házak helyén ma fekete lakótelepek emelkednek, csupas, lepusztult téglalapú épületek. Lakóik nem bírnak bennük megmaradni, gyerekeikkel, száradó fehérneműikkel együtt az utcán tanyáznak; a nyomortanyajelleg, a zsúfoltság éppoly szembeötlő, mint a lakók feketesége. Charleston keleti felét ugyancsak feketék lakják. Az ottani házak öregek – néhányat rendben tartanak, a legtöbbjét nem –, a régi charlestoni stílusban épültek. De erre nem járnak turisták. A Játékváros-szerű óvároshoz képest ebben a szintén régi negyedben a feketék mintha illetéktelen betolakodók volnának. Pedig éppoly régen élnek itt, mint a régi familiák.

Csak amikor az ember a félsziget-Charlestonból kijebb jön a hajdani rabszolgáültetvények helyére, a város irdatlan hátságába, akkor elevenedik meg a rabszolgamúlt – pedig ma már szinte csak erdő található erre felé.

A föld hosszú mérföldeken át lapos, mocsaras. Termékeny a talaj; erre vallanak a jókora tölgy-, gumifa-, juhar-, fenyő-, szikamor-, magnóliaerdők. A lapos, könnyen kezelhető, terjedelmes terület láttán világos, miért volt szükség a múltban a kiadós rabszolgamunkaerőre. Egyszersmind fájdalmas csak belegondolni is.

Most azonban békeesség honol a tájon. Itt-ott egy-egy kapu az erdő belsejében, annak jeléül, hogy a föld valamilyen nagyvállalaté. Azután egy régi templom – és fekete települések. Ezeknek is megvan a maguk története. Legtöbbjük régi ültetvények helyén épült, amelyeket a szövetségi kormány foglalt el a polgárháború után, és parcelázott föl huszonöt hektáros telkekre a hajdani rabszolgák számára. Mára régi birtoknak számítanak, jobb-rosszabb állapotú házakkal; ám százhusz éven át végrendelet és közjegyzői szerződések nélkül cseréltek gazdát, így a legtöbb tulajdonjog kétséges.

Vasárnap reggel jártam ebben a dél-karolinai erdőben. Jack Leland volt a kalauzom. Leland nyugalmazott charlestoni lapszerkesztő, patinás familia leszármazottja. És alapos ismerője a látogató számára oly egyforma földeknek, erdőknek. A növényzetet gyermekkortól ismeri, s még mindig varázslatosnak látja. Manapság már nemigen termelnek ezeken az ültetvényeken. Némelyiken juhokat tenyésztene. Egyiket-másikat gazdag jenkik vásárolták meg, és vadrezervátummá alakították át.

A második jenkii invázió, ahogy apám nevezte, az 1880-as években kezdődött, és az

1930-as évekig tartott. És jól jött, mert megőrizte a régi épületeket, munkát adott a helybeli négereknek, s jókorát lendített a gazdaságon.

Jack Lelandet még most is foglalkoztatta a múlt: a föld meg a rajta dolgozó feketék sorsa. Pedig az ő családi ültetvényét már több mint ötven éve eladták. Vasárnap délelőtti kirándulásunk is a múltidézés jegyében telt.

A Middleburg-ültetvényre tartottunk. Egy több mint kétszáz éves kis kápolnához, amelyet egy ideig az a veszély fenyegetett, hogy elviszi a víz; de alapjait most egy szövetségi alapítványból megerősítették. Aznap délelőtt istentiszteletre készültek a kápolnában – tavaszi istentiszteletre, de egyúttal hálaadási istentiszteletre is. Hat évvel ezelőttig a Gibbs család tulajdonában volt a Middleburg-ültetvény; az öreg Gibbs, Jack Leland apósa meghívókat küldött szét azoknak, akiről úgy vélte, szívesen ott lennének az istentiszteleten. A szertartás után pikniket terveztek az udvarház körül. A házat az ingatlanügynök, a birtok új gazdája rendbe hozatta.

A kápolnához hosszú erdei ösvény vezetett. Puha, kövezetlen ösvény volt, a napsütés jókora fénypázmákat vetett rá. A fák árnyékában hűvös volt; a napon azonban nyomban megcsapta az embert a hőség. A kápolnát Pompion-hegyi kápolnának hívták; a dél-karolinai lapályon már egy méteres emelkedő is hegynek számít. A kápolna mellett mocsár, valaha rizs termett ott. A víz felszínén élénkzölden csillogó foltok. Dél-Karolinának ezen a részén a rizsföldeket egy holland ember létesítette, aki Kelet-Indiában tanulta a lépcsőzetes rizstelepítést. A mocsár vízszintje a közelben folyó gát- és vízépítési munkálatok miatt annyit emelkedett, hogy veszélyeztette az 1763-ban épült kápolnát. A szövetségi kormány pénzén kőgátat emeltek a „hegy” körül a vízparton.

A kocsik a puha ösvényen zötyögtek a kápolna felé. Az öreg Gibbs nagy kockás zakóban fogadta a kocsikat, s dirigálta a parkolást.

A kápolna egyetlen helyiségből álló, belül dísztelen, hófehér, kívül vörös téglás épületébe két oldalajtó vezetett; az egyik végében emelkedő barokk kupolát és pilléereket leszámítva különösebb építészeti cikornyával nem ékeskedett. Padlója kövezett; a telepések Jack Leland szerint csak nagy ügyel-bajjal tudták kifaragni a padlóköveket. Az egyetlen figyelemre méltó berendezési tárgy a szószék volt; egyidős a kápolnával, helybéli cédrusfából készítette egy charlestoni műbútorasztalos, akinek máig ismerik a nevét. Az ültetvényes és rabszolga-tulajdonos jámborságát hirdető IHS-tábla* most egy másfajta jámborságról ad hírt. S valóban: miután az öreg Gibbs végigcsoszogott a padló kőkockáin, s köszönetet mondott mindenkinek, aki a kápolna megmentésében segített, a prédikáció témája – miközben időnként motorcsónak robogott át a nádason, de a hullámok immár ártalmatlanul verődtek a védőtörlesznek –, szóval a prédikáció témája ez volt: a vallás mint az embereket összekötő kapocs. A „közösség” új értelme egyszerre szűkebb és tágabb.

Azután átmentünk a házhoz. Téglaoszlopok, zöld kapuszárnyak, a kerítés nélküli kapu az útról egy széles tölgyfasorra nyílt. Százötven éves tölgyek ezek; a dél-karolinai tölgyfák formája, terebélyes lombozata Közép-Amerika sámanfáit idézte. A Karibi-szigeteken bizonyos vetemények, kakaó- és kávécseszerjék árnyékolására ültették, s onnan jutott el olyan távoli tájakra is, mint Malaysia; így aztán a birodalmi idők tropikus ül-

* I. H. S. – Jézus görög nevének első három betűje, széles körben használatos keresztény szimbólum. A latin kultúrában két jelentése is van: „Jesus Hominum Salvator” (Jézus, az emberek megváltója), illetve „In hoc salus” (ebben üdvözülünk). (A ford.)

tetvényei és gyarmatai a világ különböző részeiről összehozott vegetációval hasonlítani kezdtek egymásra. Itt, Dél-Karolinában engem Trinidad sámánfáira emlékeztettek.

És ismét a perzselő nap, áthatolt a lombokon, szemkápráztató foltok vetültek az árnyékos földre. A hosszú, széles sétány végén a helyreállított udvarház meglehetősen szerény képet mutatott; a fehérre meszelt faépület emeletén is, földszintjén is három-három szoba. Csalódás annak, aki fényűzőnek képzelte az ültetvényes életét. Jack Leland szerint a ház azért ilyen kicsi, mert egy hugenotta építtette. Az angol telepesek, ha jól ment nekik, hajlottak a hivalkodásra, a hugenották azonban takarékosak és igénytelenek maradtak, pénzüket mindig földbe és rabszolgákba fektették. (Sőt, mint a helyreállításról szóló könyvecskéből megtudtam, az ültetvény eredeti udvarháza még ennél is szerényebb volt; földszintjén csupán nappali és ebédlő; se veranda, se hátsó tornác.)

Külön volt egy „függelék”, ahogy a melléképületet nevezték; ebben a nagyjából rendben tartott házban volt a téglakéményes nyári konyha. A másik „függelék” leégett, semmi nem maradt belőle a téglakéményen kívül. A tüzet a fekete cselédek gondatlansága okozta, magyarázta Jack Leland. E gondatlanság miatt tiltották a charlestoni szabályzatok, hogy fából építsék a melléképületeket. A főépület lehetett fából, a „függelékekhez” azonban téglát kellett használni.

Több melléképület is tartozott a Middleburg-házhoz: istállók kinn a mezőn, meg egy élelmiszerraktár. Jack Leland ragaszkodott hozzá, hogy megnézzem a raktárat. Kétszintes épület, faszindelyek a felső, téglazalazat az alsó szinten. A felső szinten egykor rizst tároltak, az alsón két cella volt, rácsos ablakkal. Ezekben hajdan rabszolgák voltak; nem büntetésben, csupán „őrizetben”; a vérmesebb újoncokat itt csillapították le, és törték hozzá egyesével az ültetvényesülethez.

Az egyik cellában őrizték a nehéz természetű új rabszolgát, a másikban pedig egy öregebb, „betört” rabszolga élt. Őt be se zárták, szabadon járt-kelt, beszélgetett az új emberrel, és csitította; erte az ottani kosztot, dicsérte, milyen finom, kínálhatta a másikat, amíg el nem múlt belőle a félelem és a dac.

A szikrázó földön gyalogoltam a raktárhoz. Forró, szúrós terep volt, nem holmi tavaszi rét. Egyik oldalán zöldes tavacsok – mintha a mocsár ütött volna át a talajon – telis-teli fehér vízililiomokkal. Lótuszok, magyarázta Jack Leland. De nem az indiai kecses vörös lótuszok, hanem azok a fehér liliomok, amelyek oly könnyedén honosodnak Dél-Karolinában, hozzátartoznak a mocsárhoz, sűrűn egymáshoz nőnek, tülekednek kifelé a vízből. A raktárépület túloldalán volt a két rabszolgacella, köztük csupán lukacsos válaszfal, padlójuk földes, s a kicsi, rácsos ablakok elérhetetlenül magasán.

Csöpp helyiségek voltak ezek, nagyobbacska dobozok csupán. Könnyű elképzelni az Afrikából érkezett új ember, ahogy Nyugat-Indiában nevezték, „új néger” rémületét; pár hete vagy hónapja fogták el Afrika belsejében, a tengerpartra terelték vagy vitték, ott a rabszolga-kereskedő raktárában vagy sokadmagával olyan helyeken őrizték, mint a Dakar melletti Gorée-sziget, végül pedig behajózták, s irány az Atlanti-óceán. Könnyű tehát elképzelni a rémületét annak, akit sorra szakítottak el mindentől, ami számára valóság. És könnyű belátni annak a másik embernek a szívébe is, a válaszfal túloldalán ülő megbízható rabszolgáéba, aki beszél hozzá, és próbálja könnyűnek és kellemesnek s egyedül valóságosnak mutatni az új életet.

Az öreg Gibbnsné az ebédnél megkérdezte, láttam-e a cellákat, amelyekben az új rabszolgák annak idején „akklimatizálódtak”. (Addig nem is hallottam ezt a szót, csak

később tudtam meg, hogy Délen közhasználatú fogalom.) Mindenképp látnom kell, mondta; mutatják, mennyire igyekeztek a hajdani ültetvényesek könnyíteni rabszolgáik helyzetén. Az ültetvényeséletnek ezt a mozzanatát kevésbé ismerik, tette hozzá.

A pikniket a fák árnyékában, összecsukható asztaloknál rendezték. És mindenfelé, a sétányt szegélyező nagy tölgyek alatt is – a templomi szertartás résztvevői mind eljöttek a nagy közös ebédhez a helyreállított udvarház kertjébe.

A ház ebédlőjében az egyik asztalt a vendégek lakomájához terítették, egy másikon fényképek sorakoztak a helyreállítási munkálatokról, továbbá öreg feketékről, akik egykor a háznál dolgoztak. A pikniken feketék nem vettek részt, de e hajdani cselédekről megemlékeztek. És Mr. Hill, aki megvette az ültetvényt Gibbséktől, és sok gonddal-bajjal helyreállította a házat a közösség, a történelem és az ország iránti gesztus gyanánt – szóval ez a Mr. Hill elmesélte nekem: a ház iratai között találtak olyan dokumentumokat, amelyekből sok fekete ősei visszanyomozhatók. Mr. Hill könnyű, kék csíkos öltönyt viselt; nagydarab, kövérkés, barátságos férfiú volt, ünnepélyesen fogadott a házban.

Számos vállalat és sok magánszemély járult hozzá az újjáépítés költségeihez. A szobákat különféle lakberendező cégek bútorozták be. Ez magyarázza a ház rejtélyes leírását azokban a hirdetésekben, amelyeket előzőleg olvastam: „Áttervezett udvarház, Middleburg-ültetvény, 1987.” A tizenkilencedik századi „dísztermet” például a „Lowcountry Decorators and Lowcountry Antiques” cég hozta rendbe; azzal reklámozta magát, hogy „drámai hatású huzatokat” készít hagyományos, kárpitozott bútorokra. Kiegészítőként többek között „fekete szolgaleányt ábrázoló, kb. 1894-ből való gyönyörű olajfestményt” választottak, meg „újselyemfákat, -növényeket, a modern lakherendező ezzel segíti az időszerűben lévő háziasszonyokat”.

A szobák voltaképpen kiállítótermek voltak, egy korszak hangulatát idézték; a helyreállított házból látványosság lett. S az ide várt látogatók számára a hátsó tornác egyik végében ajándékboltot alakítottak ki, másik végében konyhát.

A helyreállítási munkálatokat nagy gondossággal végezték. Nem akarták pompásabbnak mutatni a házat, mint amilyen egykor volt; s igyekeztek e munkák révén jó időre meghosszabbítani a ház életét. A nagyszerű kert épen maradt. Jack Leland idős apósát, aki sokáig lakott itt, mélyen meghatotta, hogy a ház túlélte az idő múlását. És ugyanígy érzett lánya, Anne is, Jack Leland felesége. Anne kisgyermekként került ide, hogy a „vidéki élettel” ismerkedjék. Akkoriban még nem volt villany, s a kislány olajlámpással világított a hálószobában.

Nagy tiszteletben tartották a földet, a múltat; az ültetvényt s mögötte a folyót, amelynek vizével a rizsföldeket árasztották el, akárcsak Kelet-Indiában. Csak a rabszolgakunyhók hiányoztak. Az udvarház és melléképületei mellől eltűnt a legfontosabb és leghíresebb jellegzetesség. Jack Lelandtól megtudtam, hogy a hajdani rabszolgakunyhók a tölgyfásor mentén sorakoztak, s „szállásoknak” vagy „a falunak” nevezték őket. Mindig szem előtt voltak. És, tekintve az akkori idők higiéniai körülményeit, eléggé mocskosak lehettek.

Mára azonban megtisztították az ültetvényt a kunyhóktól. Csak a csodálatos, egyre terebélyesedő tölgyfásor maradt. Nem könnyű odaképzelní a kunyhókat ebbe a pompás környezetbe, amely inkább az európai kastélyparkokra hasonlít. Csak a mocsár forrósága s az árnyékból kilépő látogató szemébe vágó fény idézi fel, mitől nő gyorsan a trópusi vetemény; kemény munka, veríték, emberek, szenny.

Az üres vasárnap délutáni országút ismét erdőkön és elszórt fekete községeken, a

rabszolgák utódainak falvain haladt át; rabszolgákén, akik százhusz évvel ezelőtt röpke diadalt arattak gazdáik fölött.

Indigó, rizs, gyapot – valamennyi jelentős rabszolgatermény kipusztult erre felé; akárcsak a Karibi-szigeteken a kókuszdió, melyet valamiféle „rozsdá” falt fel; és a ka-kaó, ültetvényes nyelvek szerint a szigetek egykori „királya”, amelyet egy boszorkányseprűnek keresztelt vész söpört el. Úgy látszik, ha az emberek túltermesztenek bizonyos veteményeket, szukségképp felüti fejét valami kórság, s ez helyreállítja az egyensúlyt. Miként a járványok az emberiség körében vagy a myxomatosis nevű betegség a nyulaknál, ha túlságosan elszaporodnak.

Nem messze onnan, ahol az országút az autópályába torkollik, feketék áradtak ki felé egy nagy templomból. Öltönyök, ünnepi ruhák; kalapok; autók. A Middleburg-piknik után egy másik közösség: az eltűnt rabszolgakunyhók helyén valami egészen más jött létre. Nemcsak régi erdei falusi közösségek, hanem fekete negyedek magában Charlestonban is: néhány polgárnegyed, jóval több lakótelepi otthon és öreg házak a keleti városrészben. Ahol nem járnak turisták, se ló vontatta hintón, se pedálos járgányon.

Egy idős hölgy, aki az óvárosban lakott, hallván, hogy Trinidadban születtem, így szólt: – A családomban az a legenda járja, hogy philadelphiai Burke-őseim valaha megörökölték Trinidad szigetét.

A kis kertben üdögéltünk, limonádét ittunk. A szomszéd ház, bár téglából épült, feltűnően régi volt, kicsi és különös.

– Az egész szigetet? – kérdeztem.

– Az egész szigetet. Így mondják. A déli ember szereti hinni, hogy legalább valaha, a régmúltban gazdag volt. De a Burke-ök odavesztek a Szélfelöli-átjáróban, amikor útra keltek, hogy visszaköveteljék a földjüket.

Megkérdeztem, mikor volt ez.

A hölgy bement a házba, majd egy családfa rajzával tért vissza. Az édesanyja rajzolta, nagy munkával. S az egyik bal oldali alsó ágon ott állt a fölirat a Burke-okról: „Meghaltak 1795 májusában, amikor Trinidadba indultak, a földjükért.” *Trinidad*, így állt a családfán pontatlan helyesírással, utalva arra a romantikus távolságra, amely a családi legendákban Trinidadot Charlestontól és Philadelpiától elválasztja.

Érdekelt a történet. Felfedeztetése után Trinidad csaknem háromszáz évig úgyszólván elfeledett része volt a Spanyol Birodalomnak. A spanyolok a tizennyolcadik században, dél-amerikai hódításaikat féltve, végre elhatározták, hogy megnyitják a szigetet a bevándorlók előtt, és rabszolgákkal cukortermelő gyarmattá alakítják az öserdőt, Santo Domingo, Jamaica és Barbados mintájára. De már elég bevándorlóra sem tudtak szert tenni, nemhogy rabszolgára. Nem voltak embereik; túlságosan nagy volt a birodalom. A hatóságok – önvédelemből – megkövetelték a Trinidadba érkező bevándorlóktól, hogy legyenek római katolikusok; viszonzásként ingyenföldet ígértek a telepes által behozott rabszolgák arányában. Akikre számítottak, és akik valóban odaértek, franciák voltak, a francia Nyugat-Indiából. A francia forradalom, majd Toussaint L'Ouverture Santo Domingó-i fekete forradalma, aztán a napóleoni háborúk hódításai és visszahódításai során a Karibi-szigeteken bekövetkezett forrongások, mindenféle zászlócsereket alaposan felkavarták a francia Nyugat-Indiát.

Így hát ez a történet az 1795-ben Trinidadba indult emberekről, akik a „földjeikért” tartottak oda, nem pusztán a képzelet szüleménye. Sőt még abban is van valami, hogy

az egész szigetet követelték. Ami újdonság volt számomra, hogy philadelphiai írek vágtak neki az útnak – akiknek nem lehetett sok rabszolgájuk, és aligha voltak jogosultak ingyenfoldekre.

De a történetben szereplő Burke-ék nem jártak sikerrel. Vízbe fúltak, s Trinidad a hajdani, elvesztett nagy vagyon legendájaként maradt fenn. És a családi krónikákban a történetnek volt még egy fejezete. A Burke család ügyvédje – mesélte a charlestoni hölgy – feleségül vette a család nevelőnőjét. S ők ketten aztán kitérték atyai örökségükből a Burke árvákat. A gaztetre nemzedékekkel később derult fény. Mégpedig úgy, hogy az ügyvéd leszármazottai egy napon vendégül látták az egyik örökös leszármazottját. Az ügyvéd utódja antik porcelántányérjait mutogatta vendégének. Csak tizenegy volt belőlük. Mire az örökös leszármazottja így szólt: – A tizenkettedik nálam van. Az egyik legértékesebb kincsem. Családomban azt mesélik, hogy a többi tizenegyet ellopták.

Igazi déli történet: egy régi család legendája, álom a múltbéli gazdagságról. De engem más okból érdekelt. A Trinidadról szóló egyik legelső könyvet egy philadelphiai pamfletíró írta. Pierre Franc MacCallumnak hívták. Radikális, sőt forradalmi nézeteiket vallott; saját bevallása szerint minden hatalmat gyűlölt. A brit hódítás után hat évvel, 1803-ban ment ki Trinidadba. Ott szembefordult a brit kormányzóval, általában a brit hatalommal; olyannyira, hogy végül is deportálták. A Port of Spain-i, igen szigorú börtönből a kikötőbe vitték, és föltették egy New Yorkba induló hajóra.

MacCallum francia keresztnevei részbeni francia eredetre vallanak. Ez magyarázhatja radikális vagy britellenes nézeteit. De könyvéből az is kiderül, hogy a brit kormányzóra és a trinidadi brit hatóságokra inkább azért haragudott, ahogyan a szegény íreket és skótokat annak idején partra dobták a Karolinákon. Mindig is rejtély volt a számomra ez a philadelphiai pamfletíró a félfrancia nevével. Most kezdtem megérteni. Ebből az imént hallott családi legendából, amely a Trinidadban kétszáz éve elveszített családi vagyonról szól, egy visszavándorlási és vagyonkeresési történetet láttam kirajzolódni: elnyomorodott emberek felkerekednek a sivár Philadelphiából, s elindulnak az épp megnyíló Trinidad felé.

A történelemből sok minden kihullik. Csak a legszélesebb mozgalmak és történetek őrizhetők meg. A sok-sok fordulatról, változásról, egyéni véletlenről és bukásról nem szólhat a fáma. A történelem telis-tele van titkokkal, mint ahogy a családi történetek hézagokkal és kacskaringókkal. Bizonyos dolgok elvesztek; nekem például, az Indiából Trinidadba kivándorolt ősök unokájának titokzatosak még a nagyszüleim is; némi ősömről mit sem tudok, s így képtelen vagyok válaszolni efféle kérdésekre: „Hová valósi a családod?”

Ma már nehéz elképzelni, hogy a rabszolgaság korában milyen közeli kapcsolat volt a Karib-tengeri és a déli rabszolgatartományok között. Amikor a nyugat-indiai francia ültetvényesek a trinidadi letelepedésről tárgyaltak a spanyol hatóságokkal, azzal a fenyegetéssel próbálták nyomást gyakorolni rájuk, hogy az amerikai Délre viszik rabszolgáikat. Ez előnyösebb lesz számukra, mondták, merthogy a háború után – mármint a Függetlenségi Háború után – látszott: az Egyesült Államok fontos tényező lesz a féltekén, tehát jobban védelmezheti majd népét. És micsoda csábítás a vízben gazdag karolinai síkság azoknak, akik csak a szigeteket ismerték!

Különös elképzelni: Trinidad feketéi, akik közt felnöttem, éppenséggel születhettek volna Karolinában is, s teljesen más történetük lehetett volna. A legfőbb különbség: a két társadalomnak a rabszolgaságtól való távolsága. A brit gyarmatokon 1834-ben

eltörölték a rabszolgaságot, a Karib-tengeri kolóniákat attól kezdve elhanyagolták. Így a brit Karibi-szigetek fekete lakosságát százötven év választja el a rabszolgaságtól. Az amerikai rabszolgaság a polgárháborúval ért véget. De lehet mondani, hogy a feketék számára csak 1954-ben érkezett el a szabadság; így az amerikai feketék alig három évtized alatt jutottak el oda, ahol most tartanak. Ezekben az évtizedekben az amerikai feketék lehetőséghez jutottak; míg a brit Karibi-szigetvilág független tartományait – Trinidadot, Jamaicát, Guyanát – így vagy úgy kifosztották és tönkretették.

Az történhetett, hogy lassacskán hozzászóltam a déli tájszóláshoz. Időről időre azon kaptam magam, hogy gyermekkoromból ismerős barbadosi kiejtést hallok a charlestoni feketék beszédében. Fura: a parányi Barbados nyomot hagy a hatalmas Karolinában! A tizennyolcadik században Barbados – cukorban, rabszolgában gazdag léven – a lehetőségek gyarmata volt. Benjamin Franklin ONÉLETRAJZ-a szerint oda vándoroltak ki az emberek, hogy ügyvédként vagy tisztviselőként szerencsét próbáljanak, mert a nyomorúságos Philadelphiában egy vasuk se volt. Barbados volt a dél-karolinai ültetvénygyarmat mintája. És ott volt Barbados az ős-charlestoni Jack Leland arisztokratizmusában is.

Legértékesebb kincseiből kettő barbadosi volt. Két tengerészláda, egy őse hozta Barbadosról 1685-ben, tizenöt évvel a dél-karolinai gyarmatalapítás után. A ládák negyven éve voltak Jack Leland tulajdonában, egy nagynéni hagyta rá őket. Leland beszélt róluk egy történésszel, tőle tudta meg, hogy az ilyen ládákat mérték után készítették, úgy, hogy beférjenek két hajógerenda közé. Ács készítette, nem asztalos. Magas és dísztelen ládák, a sarkok csapolva és nem szogelve; előkelő helyen álltak ebédlőjében.

Leland egy régi, igen keskeny „egyes” házban lakott, az óváros központjában. A szűk telken épült ház alig öt méter széles, nemigen véteti észre magát. S mégis, egy keskeny utca igen egyszerű házában élve, Leland jellegzetesen, szinte jelképesen ős-charlestoni volt, nem a pénzére, hanem a családjára, a földre s a hozzá fűződő kapcsolatára büszke.

Vitte magával a történetét. Amikor a middleburgi vasárnapot követően meglátogattam, egyik első dolga volt, hogy megmutassa a környék térképét, amely néhány éve készült, s a hajdani sok ültetvényt mutatta. Rengeteg volt. Az országút, amelyen előző nap autóztunk, hosszabb és egyenesebb volt ugyan bármely barbadosi útnál, csak töredékét tárta fel annak, ami létezett. Minden ültetvény egy-egy egész, külön kis királyság, élén az ültetvényessel; mindegyiken ház és a szállások; és – mint mesélte – a szállások mindig középen voltak, hogy a különböző ültetvények rabszolgái ne érintkezhessenek egymással.

A térkép a lépcső alján volt. A lépcső pedig a keskeny ház közepén; elválasztotta az utca felőli szobát a hátsó szobától. A bejárat a ház oldalán nyílt. Ezen az oldalsó főbejáraton s a lépcső helyén nyugszik a charlestoni „egyes ház” eszméje; az egyes ház ugyanis nem holmi kicsi, különálló faház, mint előzőleg hittem, hanem olyan, ahol a lakó nyugalma érdekében nem elől, hanem oldalt van a bejárat, és ahol egy-egy szoba van a bejárat s a lépcső mindkét oldalán. Egy „kettős” házban két-két szoba található a lépcső két oldalán.

Mint megtudtam, az egyes ház ötletét a rabszolgatelepekével együtt Barbadosról és általában a Nyugat-Indiákról importálták. Jómagam Trinidadban sose láttam a charlestoni házakhoz hasonlót. De Trinidad késői nyugat-indiai alapítású gyarmat;

spanyol és francia eredetű. Charleston viszont a régibb, brit eredetű nyugat-indiai gyarmatokra ütött.

Mindvégig furcsálltam, hogy Charleston vérségi örökségnek tekinti a gyarmati brit Nyugat-Indiákat. Az alapításig visszavezethető gyarmati arisztokrácia eszméje az én időmben Trinidadban nemigen volt ismeretes, és ma sem létezik az egykori brit Nyugat-Indiákon. Az ok egyszerű: a brit nyugat-indiai gyarmatok az 1830-as években a rabszolgaság eltörlésével többé-kevésbé bezárultak, s azóta stagnálnak. A brit birodalom kelet felé mozdult, azután pedig Afrikába. És a hajdani brit Nyugat-Indiákon értelmetlen lenne ma azt bizonygatni, hogy az ember az itteni első leszármazottja. Talán mert nehezen mondhatná arisztokratának magát valaki egy olyan helyen, amely semmire sem jutott – ezek egyszerűen rossz helyre tévedt emberek, mint Robinson Crusoe. Charlestonra viszont a kontinens történelmének nagy eseményei vetik fényüket; és ma már leírhatatlanul romantikusan hatnak a kezdetek, amikor egy ideig még azonos szinten volt olyan rabszolga-kolóniákkal, mint Antigua, Barbados vagy Jamaica, és hozzájuk fordult kereskedelemért és támogatásért.

Egy gyarmat fontossága elvileg gazdasági lehetőségeitől függ. A franciák elcserélték Kanadát (vagyis az akkor ismert Kanadát) a csöppecske nyugat-indiai cukorszigetec, Guadeloupe-ra. A hollandok 1667-ben New Yorkot adták a briteknek Surinam dél-amerikai part menti gyarmatért cserébe. (Amikor 1961-ben Surinamban jártam, egy holland tanárnőtől hallottam, hogy a holland iskolákban úgy tanítják: a hollandok csináltak jobb vásárt, mert a britek elveszítették New Yorkot, míg Surinam – 1961-ben – még mindig a hollandoké volt.) És az ültetvényes korszak utáni Charleston, ha nincs a háta mögött az Egyesült Államok, alighanem ugyanolyan helyzetben lenne, mint Surinam, vagy Guyana Dél-Amerikában, Belize Közép-Amerikában, azaz mint az egykori kontinentális rabszolgagyarmatok, ahonnan – mihelyt nem hoztak több pénzt – a rabszolga-tulajdonosok és utódaik eltávoztak, s az országot otthagyták a volt rabszolgáknak és azoknak, akik a rabszolgákat pótolták. A ma is eleven Charleston pedig a régi familiák Charlestonja, a romantikát kereső turisták Charlestonja: fehér város, ahol a feketék (noha többen vannak, mint a fehérek) berolakodóknak tűnnek.

Így hát alig ötórányi délkeleti autóútra Atlantától (amelyet 1837-ben vasúti végállomásként alapítottak) teljesen más történelmet találni, mint Atlantához és Georgia északi részéhez hasonlóan ez a történelem is rétegesen látható: a turistaváros, a szegregáció, a polgárháború, az ültetvények, a nagy rabszolgalakosság, a gazdagság – és legalul a tizennyolcadik századi gyarmat.

Az indigó volt a hajdani vagyonok alapja, mesélte Jack Leland.

– Amikor a forradalom kezdődött, Nagy-Britannia minden pénzt megadott az indigóért. Kiváló textilfestő anyag volt. És India még nem jött számításba. A brit indigó zöme innen érkezett. A forradalom után nem volt többé brit piac, az indigónak bealkonyult. 1800 után nem ültettek indigócserjét. Az ültetvényesek a rizsre és a gyapotra álltak rá. Ezek addig melléktermékek voltak.

– A rizstermesztők voltak legfelül – folytatta Leland. – A gyapottermelők közvetlenül alattuk. Az átlagos farmer meg legalul, a boltosokkal együtt. Akár egy kasztrendszer. Még hallani, bár most már ritkábban, hogy valakiről azt mondják: „üzletel”. Ami annyit tesz, hogy az illető nem egészen szalonképes. Manapság ez gyorsan változik. A pénz nagy úr. Azelőtt a származás mindig fontosabb volt a pénznél.

Anglia társadalmi előítéletei – megtévezve gyarmati vagyonnal; szavaiból kitűnt: (a

rabszolgáság tényétől eltekintve is) a siker, mihelyt eljutott a charlestoni ültetvényekig, máris megkeseredett. De a föld, az áldott volt: termékeny, csapadékos, lapos és könnyen művelhető.

– Az indigó megszűnése után ez a terület igencsak fölvirágozott. Ez a földcsík, amely Észak-Karolinától Floridáig húzódik, alighanem a világ leggazdagabb mezőgazdasági területévé lett. És ezek a telepések alapították meg Newportot Rhode Islanden. Ott építették nyári rezidenciáikat.

– A polgárháború hozta az első nagy robbanást – folytatta. – Fölzabadította a rabszolgákat, azontúl fizetni kellett a munkájukért. Az ültetvények a szó szoros értelmében széthullottak.

Most könnyű volt ezt elképzelni. Csak a middleburgi tölgyfasorra kellett gondolnom, a tölgyek alatti valaha volt rabszolgakunyhókra a rabszolanépséggel; elképzeltem a vízzel elárasztott, gyorsan termő rizsfoldeket, a nagy távolságokat, a hőséget; a sok-sok feketét, a kevés fehéret. És máris láttam, ahogy ezek a kis királyságok, amelyek jólétet teremtettek néhány nemzedék számára, házakat építettek Charlestonban és nyaralókat Rhode Islanden, egyszerre összeomlanak.

– A kegyelemdőfést a hurrikánok adták meg. Három volt: 1885-ben, 1893-ban és 1912-ben. Jóvátehetetlenül elsodorták a tölteket. Ugyanakkor megindult a rizstermesztés a fennsíkokon Mississippiben, Lousianában, Arkansasban és Kelet-Texasban. Egy csapásra kiütötték az itteni ültetvényeseket. Így aztán 1920-ra többé már nem természetek errefelé rizst kereskedelmi céllal. Csak a saját szükségleteinkre.

– A gyapotzsizsik 1915-ben jött, és három év alatt kipusztította a Sea Island-i gyapottermést. A farmerek ekkor kezdtek piacra termelni. Zöldséget ültettek, burgonyát, babot, paradicsomot, tököt, s eladták a New York-i és a keleti piacokra. Ez addig ment, amíg Kalifornia fel nem támadt, miután öntözni kezdték a sivatagot. A földje ugyanis nagyon termékeny, csak víz kell neki.

– Szóval az ültetvények története egy bizonyos ponttól csak balszerencséről és hanyatlásról szól?

– Ez engem nagyon elszomorít. A családom rabszolgákat tartott. Szerintem nagyon jó gazdák voltak. Néhány évvel ezelőtt kifaggattam olyan rabszolgákat, akik egykor a családom tulajdonában voltak; azóta már mind meghaltak. Elismeréssel beszéltek arról, milyen jól bántak velük. A rabszolgáság helytelen volt, ezt nem tagadom. De létezett. Az agrárgazdaságunk fölépítését szolgálta, és meglehetősen jól működő intézmény volt.

– Mikor értesült a család ültetvényes múltjáról?

– Gyerekkoromban az ültetvényen még ott állt húsz rabszolgakunyhó, négerek laktak bennük. Kezdetből fogva tisztában voltam vele, hogy ezek az emberek hajdan a családom tulajdonát képezték. Jó barátságban voltunk.

– Addigra már lepadt a családi vagyon?

– A rizsnek lóttek, aztán a gyapotnak is, aztán a zöldségtermesztésnek is. Azután jött a Nagy Gazdasági Válság. És apámnak mindent el kellett adnia. Ez volt a vége.

Mint később megtudtam, ez idő tájt került használcikk-kereskedők kezére a régi charlestoni házak bútorzata is. A charlestoni bútor manapság szórványosan bukkan fel az Egyesült Államokban; igen értékesek, különösen a charlestoni műbútorasztalosok művei (mint a Pompion-hegyi kápolna szószéke). E vesztéstörténet eszembe juttatta, amit Parkman írt le hajdan: az 1840-es években az oregoni úton a Nyugatra tartó emigránsok az út veszedelmeitől és a nyomorúságos utazástól elgyő-

történ elhagyogatták értékes bútorait, amelyekkel eredetileg új otthonaikat akarták berendezni.

Noha a föld elveszett, Jack Leland ábrándozva gondolt rá:

– A föld nem az enyém. De érzem, hogy az én örökségem. – Gyakran hallottam szájából az „örökség” szót, mintha ez magyarázná viszonyát Charlestonhoz, családjához és őseihez. – Ezt a bizonyos ültetvényt, amelyen születtem, 1832-ben vette a családom. Apám 1935-ben veszítette el. Tehát százhárom éven át volt a miénk. Más birtokok még ennél is hosszabb ideig voltak a családban.

A családom egyik sajátossága: a Leland-ág New England-i. Az első dél-karolinai Lelandet Aaron Whitney Lelandnek hívták. – Lassan, nyomatékkal mondta ki mind a három nevet, majd elismételte, hogy leírassam: – És Aaron Whitney Leland Massachusettsből származott. Mihelyt elvégezte a massachusettsi William College-t, idejött házitánítónak a Hibben családhoz – e család neve megint nagyon fontos volt neki –, övék volt a mai Mount Pleasant, a kikötő keleti partja. Okos Jenki kereskedő lévén vallást változtatott, és feleségül vette Hibbenék egyik lányát. Így keletkezett az itteni Leland család. Az unitárius hitről áttért a presbiteriánusra, mi több, presbiteriánus lelkész lett.

De anyám és apám családja a kolónia keletkezésétől, 1670-től élt itt. – Ezekről a korai ősektől örökölte Jack a hajóladákat, melyek itt állnak a nappaliban, a lépcső túloldalán.

– És hogyan élte meg a családja elszegényedését?

– Nagyon jól éltünk. Böven volt mit ennünk. Tulajdonképpen nem is voltam tisztában vele, hogy szegények vagyunk. No persze jobban éltünk, mint a négerek meg az úgynevezett őserdei fehérek. Nem tudtam, hogy szegények vagyunk, hogy kevés a jövedelmünk.

Egy évet végeztem itt, a College of Charlestonban. Akkoriban ez magániskola volt, a nagyanyám fizette a tandíját. Aztán meghalt. Munkát kerestem magamnak nyárra, s egy norvég kereskedelmi hajón találtam, amely banánt szállított Kubából Charlestonba és a floridai Jacksonville-be. Aztán a kapitány, aki kétharmad részben a hajó tulajdonosa is volt, egy szénszállítmányt vitt Argentínába. És míg Argentínában jártunk, újabb ajánlatot kapott: menjen Ausztráliába. Úgyhogy ott cikáztam ebben a háromszögben: Sydneyből Szingapúrba, onnan Manilába, majd vissza Ausztráliába. 1939 augusztusában tértünk vissza ide; Hondurasban fölvevünk egy banánszállítmányt, és azt vittük az alabamai Mobile-ba. Aznap kötöttünk ki, amikor Hitler megszállta Norvégiát. A hajónk ezáltal hadviselő ország hajója lett. A parti őrség azt tanácsolta, szálljak ki. Hazatértem ide, visszamentem a főiskolára. És a következő évben persze behívtak katonának a második világháborúba; Charlestonban a legelső közt sorozták be.

Tehát nem sikerült hivatalos diplomát szereznie. Azokat az éveket, amikor az egyetem padjait kellett volna koptatnia, a tengeren töltötte. Vajon hiányzott-e az előkelő társaság?

– A hajón sokan angliai angolt beszéltek, brit angolt. Nagyon komoly iskola volt az nekem. Aztán a háború – a következő nagy egyetem. Anglia, Észak-Afrika, Szicília, Olaszország. És hát a családi háttér; a szüleim rengeteget olvastak, belém plántálták az olvasás és tanulás vágyát, képességét.

Amikor 1945-ben visszatértem, megint folytattam a főiskolát. A helyi újságnál kaptam állást, attól fogva ott dolgoztam.

– Láta Charleston újbóli fölemelkedését?

– Az átalakulását is. Gyermekkoromban Charlestonban nem volt külön fekete és fehér negyed. A fehérek és a feketék egymás mellett éltek. A változás a válság idején kezdődött, amikor rengeteg farm és ültetvény tönkrement, és az ott dolgozó feketék közül sokan Charlestonba koltoztek, sokan fel északra. Azután jött a második világháború, és hatalmas gazdasági fellendülést hozott, mert egy nagy tengerészeti támaszpont alakult ki itt, repülőteret építettek, s ez sok négert vonzott a vidékről a nagyvárosba.

A háború után szállingóztak haza a fiatal férfiak. Akkoriban még a tizenkilencedik századi emigránsok, németek, írek, olaszok, görögök laktak a mai fekete negyedekben. Legfeljebb közepes jövedelműek éltek itt. De a háborúból hazatért fiatalok nem kaptak bankkölcsönt, hogy öreg házakat vegyenek a városban. Új házakat kellett építeniük – másutt. S amikor a szüleik házai megürültek, fekték költöztek oda. És ma hatalmas a fekete negyed. A régi Charleston, a félszigeti Charleston hatvan százalékban fekete és negyven százalékban fehér. Az állami iskolák tanulói kilencvenöt százalékban feketék.

Micsoda sors egy város számára, amely valaha az ültetvényekből élt!

– Hatalmas társadalmi mozgás indult meg. Gondolja csak el. Ezt a házat, amelyben most lakom, hét éve tatarozták. Egy ír ács építette 1840-ben, aki talán még a nagy krumplihínség elől jött Amerikába. A szobák szörnyen kicsik. Az építész, aki átépítette, jó szakember volt, kihasználta minden helyet. És ma már mi vagyunk az egyetlen fehér család az egész tömbben. Sőt az egész utcában. Az utca csak két sarok; az összes többi lakó fekete.

Vagy itt van a szomszéd ház. Talán érdekli magát. Néhány éve az anyósom, Mrs. John E. Gibbs megtudta, hogy bajba jutott néhány öreg „Gibbs-követő”, ahogy ő nevezi őket. Anyósom erre megvette nekik azt a házat, rendbe hozatta, két lakást rendezett be benne, meg egy kis melléképületet a hátsó udvarban. És most ott laknak az öreg Gibbs-cselédek, az anyósom épp csak annyit fogad el tőlük, amennyiből a biztosítást és az adót kifizeti. Nagyon jó, hogy itt vannak, csodálatos emberek, sokat segítenek nekünk.

De van itt az utca végén egy olcsó bérű lakótelep. Ott aztán rémes alakok laknak. Csupa fekete; az a telep egy zsványtanya. Mindig történik ott valami borzalom, az ott lakók követik el.

– Nehezére esik együtt élni olyan négerekkel, akik fölött nincs hatalma?

– Világéletemben négerekkel éltem. Mindig jól megvoltam velük. Segítettek nekem. Jó barátságban vagyunk. De társadalmilag nem keveredünk. Ez ellen nincs mit tenni. Viszont, amikor tavaly a mostohalányom esküvője volt a Szent Fülöp episzkopális templomban, a Délkeleti Egyesült Államok anglikán közösségének anyatemplomában, és a nagyszabású, ünnepélyes esküvő után fogadást adtunk a városházán, akkor a cselédek is eljöttek, hiszen a családhoz tartoznak. Van egy öregember, egyidős az apósommal, nyolcvankét éves. A Gibbs-ház melléképületében nőtt föl a Logan Streeten. Ez az öreg cseléd nem tud írni-olvasni, hivatalos ügyeiben tehetetlen. És az anyósom veszi föl neki az élelmiszerbéllyegeket, ő váltja be a jólétségély-csekkjeit. Ez az öregember úgy érzi: ő is Gibbs, a család tagja. Szerencse, hogy itt laknak a közeliünkben. – A régi cselédek, itt, a helyrehozott szomszéd házban. – Sokat segítenek nekünk.

– És ha a faji kérdés alakulására gondol, nem érzi néha, hogy a rabszolgaság szerencsétlenséget hozott a Délre?

– A rabszolgaság valóban szerencsétlenség volt. És elkerülhetetlen, ami bekövetkezett. De ne feledje, hogy a New England-ieknek is voltak rabszolgáik. Nem olyan sok; a farmjaik kisebbek voltak. A Dél gazdasága a rabszolgákra épült. A vég kezdete 1800 után volt, amikor Nagy-Britannia törvényen kívül helyezte a rabszolga-kereskedelmet. És azután az Egyesült Államok törvényt hozott a rabszolga-behozatal ellen.

– Szóval a vég már felderengett, amikor az ültetvények még busásan jövedelmeztek?

– A nagy vagyonok még csak akkor halmozódtak.

– A mai helyzetet tekintve, nem lett gyöngébb az ország?

– De igen. A fiatalabb négerrek, a hatvan alattiak képtelenek igazodni a fehér ember életformájához. – Ezt úgy értette, hogy ez a fekete korosztály zárt közösségben él, soha nem szolgált a fehér ember házában, mint a szülei és a nagyszülei. – Állnak kint, és néznek befelé. És nem fogadják el a fehér ember normáit.

Vegyük csak a gyerekszülés kérdését. Nyilván tudja, a négereknél az asszony tartja össze a családot. Rengeteg a gyerek. Dél-Karolinában a törvénytelen gyerekek többnyire feketék. És nem számít szegénynek; igaz, ez mostanság a fehér családoknál is változóban van. Ezek az emberek hajlandók segélyből élni, illetve hajlandók vagy nem: abból élnek. A templomokban, amelyek valaha a közösségck központjai voltak, soha nem bélyegezték meg a törvénytelen gyerekeket. Tudomásul veszik. Igazi tragikus helyzet: fiatal fekete kislányok tizenhárom-tizennégy éves korukban gyereket szülnék; férj meg sehol, aki eltartaná őket.

A polgárjogok s a háború utáni politika felől kérdezgettem.

– 1947-ben egy szövetségi bíró, bizonyos Julius Waties Waring – tagolta a három nevet, s a fura középsőt még betűzte is; csak később jöttem rá, milyen gyakori ez a név Charlestonban –, Julius Waties Waring. Igen régi charlestoni családból származott. Hozott egy bírói döntést, mely szerint a feketéket nem lehet többé kizárni a demokrata párti elnökjelölő választásból. És ez helyes döntés volt. Helytelen kizárni őket. Akkoriban a demokrata párti elnökjelölés volt az igazi választás, mert nem volt ellenzék. És 1952-re a négerrek már nagy számban szavaztak. Ma pedig fontos tényezői a választási rendszernek. Hosszú utat tettek meg. Sajnos a vezetésük nagyon gyenge. Vezetőik a negatívumokra figyelnek, kedvelik a retorikát, s kevés megértést mutatnak a kormány erőfeszítéseit iránt.

Ezt hangsúlyozta: a kormány erőfeszítéseit. Charlestonban is heccelték ugyan a csöcseléket, de az itteni fekete tisztviselők között akadtak nagyon rendes emberek. S a sokat megért Leland bölcsen ennyit mondott: – Azt hiszem, remekül kijövünk egymással.

Érdekelt, hogyan alakultak ki nézetei a faji kérdésben.

– Olyan családban nőttem föl, ahol azt mondták, barátkozhatom a feketékkel, tiszteljem őket, s nem szabad kihasználnom őket. De társadalmilag egyenlővé nem emelheti őket az ember. Ebben a meggyőződésben nevelkedtem.

Egy másik alkalommal, amikor visszatértem a szavaira, ezt mondta: – A feketéknek is megvolt a maguk kasztrendszere. Charlestonban élt egy kőművesmester, bizonyos Pinckney. Mulatt volt. A charlestoni öreg házak tatarozásakor rengeteg kőművesmunkát végzett. Tudta, hogy apai ágon magas rangú dél-karolinai családból származik; a

munkásait csak így emlegette: „a niggereim”. Ez megdöbbenett, mert apám mindig tiltotta nekünk, hogy ezt a szót használjuk.

– A fekete házicselédek lenézték a mezőgazdasági munkásokat. Becsmérlőn emlegették őket. „Kukoricás nigger.” Ez a szó a házicselédektől ered. Ők csak egymással érintkeztek. Csak tizenhét éves voltam, mikor arra a hajóra kerültem. Ebben a korban az embernek még nemigen vannak kialakult eszméi. De ahogy hajóztattam a Karibi-szigetek, Dél-Amerika, Manila és Szingapúr kikötői közt, lassacskán megváltozott a véleményem más emberfajtaokról. Idehaza a kínaiakat „csinkeknek” csúfolták. Odaát Szingapúrban minden az övék. Ők vannak legfelül.

Hadd meséljek el valamit. Amikor a Légierőnél szolgáltam, az illinois-i Chanute Fielden tanultam meteorológiát. Volt az osztályban négy néger fiú, akik előzőleg Tuskegee-ben tanultak, és sokat kínlódta a matematikával. A meteorológiában az ember sok mindent tanul, a különféle természeti erőket és közben sok matematikát. Ezeknek a fiatal négereknek ez egyszerűen felfoghatatlan volt. Az iskolán többnyire jenkik tanultak. Én a kevés déli közé tartoztam, és tisztában voltam a feketék problémájával. Fölajánlottam nekik, hogy segítek: segítettem, és sikerült is levizsgáznuk. Sose felejttem el: Floridába kellett utaznom az állomáshelyre, siettem a buszhoz, amely Chanute Fieldről odavisz, amikor megjelent ez a négy fekete fiú egy üveg whiskyvel, búcsúajándéknak hozták. A jenkik ott az iskolán haverkodtak ugyan a feketékkel, de észre se vették, hogy segítségre szorulnak, ezért aztán nem is segítettek nekik. Engem viszont úgy neveltek, hogy segítenem kell a feketéknek. Ez kötelesség volt, az örökséghez tartozott.

Szerintem ez is az élethez tartozik. Például: ha ma az utcán látom, hogy egy fehér ember koldul, oda se figyelek. De ha fekete, megállok, szóba elegyedem vele, hogy lássam, csakugyan segítségre szorul-e, vagy itálra tarhál. Sok fekete – akiket jól ismerek – tudja, mit gondolok erről. De a többiek szemében én csak egy nyavalyás fehér vagyok, az ellenség, az ösgonosz megtestesítője. És készséggel elfogadom, hogy van okuk utálni a fehéreket.

– Nehéz egy feketét ide leültetni. – Az ajtó melletti pamlagra mutatott, melyen túl, a lépcső másik oldalán állt a két barbadosi hajóláda, amelyek 1685-ben kerültek a család tulajdonába mint a charlestoni arisztokrácia, a barbadosi gyarmati ős öröksége. – Nehéz rávenni a feketét, hogy üljön le és beszélgessen velem. Nem mondják el, mit éreznek. Nem bíznak a fehér emberben. A Tamás bátyák... nem léteznek. 1952-ben azzal bíztak meg a lapnál, írjak riportot arról, hogy az állam déli részében miként fognak szavazni a feketék. Az 1952-es választás volt az első, amelyen a feketék nagy számban vettek részt. Beaufort megyében, lenn a tengerparton magam is elképedtem. A Republikánus Párt volt Lincoln pártja. Miután beszélgettem vagy száz feketével, kiderült, hogy mind a demokratákra szavaznak. Leadtam a riportot, és a szerkesztőm, akinek volt egy csomó „Tamás bátya”-ismerőse, nem akarta elhinni.

Megkérdeztem Jack Lelandet, foglalkoztatta-e a Karibi-szigetek sorsának alakulása, és hogy ez befolyásolta-e nézeteit az amerikai feketékről.

Így felelt: – Nézze meg, mi történt Santo Domingóban. A szigetet két részre osztották. Az egyik fele Haiti, a másik a Dominikai Köztársaság. Haitiban minden fehér embert megöltek. És ha átmegey Santo Domingóba: ég és föld. A Dominikai Köztársaság gazdasága stabil. A haiti nép éhezik. Ez hallatlanul nagy hatással volt rám, amikor azzal a hajóval a Dominikai Köztársaságban jártunk, és banánt rakodtunk. Megismerkedtem néhány angolal, ők vittek át Haitiba. Ég és föld. Nem szívesen hiszem, hogy azért,

mert Haitiban nincsenek fehérek, a Dominikai Köztársaságban pedig vannak. De valahol valami el lett rontva. És ha azt nézem, mi történik manapság Afrikában... alig hiszem, hogy számít, mit gondolok én. Az amerikaiak behunyják a szemüket az efféle dolgok előtt. „Globálisan” gondolkodnak. Egyetlen világot, egyetlen népet látnak maguk előtt. Ez helytelen, célszerűtlen. Én másképp gondolkodom, mint egy bennszülött nigériai, és ő másképp gondolkodik, mint én. Másmilyenek vagyunk.

Már megismerkedésünkkor láttam, hogy Jack Lelandnek baj van az egyik lábával. Amikor a harmadik vagy negyedik alkalommal találkoztunk, úgy láttam, különösen rosszul érzi magát, és rákérdeztem a lábára. Elmondta: Észak-Afrikában, 1943 februárjában mindkét lába megsebesült. Bombázóbevetésen volt Szicília fölött, és az utolsó bomba beakadt. A visszatérő legénység azt a parancsot kapta, hogy ugorjon ki, és ő ugrott; életében ekkor használta először az ejtőernyőt. Egy sziklán landolt, és mindkét bokája eltört; két és fél hónapig lábadozott. A történet ironiája, hogy a pilótának, aki a parancsot adta az ugrásra, végül sikerült baj nélkül földre tennie a gépet.

Hát így járt ő a háborúval. Mégis úgy mesélt róla, mint tanulási lehetőségről és kalandról; amíg nem kérdeztem, sose beszélt erről a sérülésről. Mintha ez a szemérmesség is a kiképzéséhez tartozott volna. Meg a jó modorához. Ha nem értette pontosan, amit mondok, így kérdezett rá: „Uram?” A jó modora a Dél önmagáról alkotott képének része.

– Olyasmi ez, mint a vallás – mondotta a mississippi előkelő asszony családjának (s a hozzájuk hasonló mississippibeli családoknak) a polgárháborúhoz és a múlthoz való viszonyáról mesélve: arról, ahogy a régi családi házukhoz kötődnek, meg ahogy bizonyos napokon, a házuk megmutatásakor korabeli ruhákba oltöznek. Nem megjátszás ez és nem hiúság, inkább vallás. Itt Charlestonban is ez csapja meg az embert; a múlt mint vallás.

Nemcsak a régi házakra, régi családokra, régi nevekre, a helyi vagy országos történelem múltörző jellegére vonatkozott ez. Hanem a múltra mint sajtó sebre: arra a múltra, amelyről a fölszámolt vagy elveszített ültetvények beszélnek, melyek közül számos mementóként őrzi még a házakat, a melléképületeket, a tölgyfasorokat. A múltra, amelyről ez az inkább fekete, mint fehér város beszél, a rabszolgaság és a polgárháború emlékeivel terhelt múltra.

(Az írás lelőhelye: V. S. Naipaul: *A TURN IN THE SOUTH*. Alfred A. Knopf, Inc., New York, 1989. Folytatása a következő számban.)